

Eddig terjed az a kor, melyet e munka felölel és a mely az uniónak első századát képezi. Mindenesetre az uniónak nagy hatása volt az erdélyi olábságra, nem annyira politikai, mint műveltségi tekintetben, mely hatást szerző munkájának végén igen ügyesen fejtegeti, főlemlítve az iskoláztatás hiányos voltát és a papok tudatlanságát az unió előtt, viszont a nép- és felsőbb iskolák rohamos szaporodását az unió után. Kulturális tekintetben tehát jó hatással volt az unió, de sokkal nagyobb hátránnyal járt azáltal, hogy az addig egységes oláh egyházat két, egymással éles ellentétben és ma is elkeseredett harcban álló felekezetre szakította.

Szerző általában véve ügyesen oldotta meg föladatát, fölhasználta a rendelkezésére álló forrásmunkákat, sőt levéltári kutatásokat is végzett, folytonosan arra törekedve, hogy a szigorú tárgyiasságot megőrizze, a mi sikerült is, ámbár nehéz föladat volt, mert maga is az egyik ellenfél táborába tartozik. Tisztában van az egész század történelmének apróbb részleteivel is és épen ezért csodálkozni lehet, hogy a század közepén történt dolgokon csak átsiklik, nem tárgyalja részletesen a gör. kel. egyház sorsát a XVIII. sz. közepén, hanem inkább az unióval és a Supplex libellus Valachorum-mal foglalkozik. Pedig igen hálás föladat lett volna bővebben fejtegetni a gör. kel. egyház történetét épen ebben a viharos korban, mely annyi megpróbáltatást hozott reá. Máskülönbén igen ügyes, használható munka, mely az „újabb fölfogás“ szerint hiteles adatokra támaszkodik és józan kritikával fogadja Klein Sámuel, Sinkai György és Major Péter „naiv“ és „prókatori jellegű érveléseit“ (73. l.) és nézeteit.

Dr. Görög Ferencz.

Modern magyar realisták.

Podhradsky Lajos: Modern magyar realisták, Besztercebánya, 1903. „Hungaria“ könyvnyomda nyomása, kis 8-r, 140 lap, ára 1 k. 50 fill.

Régi mondás, hogy az irodalom karöltve jár az étellel. Valóban az emberi gondolkodásban időről-időre felülkerekedő új meg új szellemi áramlatokat nyomon követik a változó irodalmi divatok, műformák. Korunkat a liberalis individualismus, az *egyénnek* a történelmi hatalmak, az emberi cselekvést szabályozó értéképzetek uralma alól való *fölszabadulása* jellemzi. A szabadság tág teret nyitott az egyénnek tetteire kifejtésére, de egyúttal a létküzdelem sivár forgatagába vetette, a hol a gyöngye egyedül, támasz s oltalom nélkül találta magát az erőssel szemben. A létharcz kiölte az ideális világfelfogást, mely éltető eleme a lyrának s kifejlesztette a számító ész s reális világnézetet. Korunk szkeptikus embere nem hisz többé az epikus hősökben, raffináltabb, semhogy az érzelemhez szóló

lyrában lelné kedvét, tehát a való élettel szorosabb kapcsolatban álló, a gyönyörködtetés s oktatás céljait egyaránt szolgáló prózai műfajokhoz fordul szellemi szükségleteinek kielégítéseért.

Valamennyi irodalmi műfaj közt a prózai elbeszélő műfajok alkalmazkodtak leginkább a megváltozott világnézethez s ízléshez, egészen a legszélső határig, a hol már az írásmű költői jellege is szinte kérdésessé válik. A XIX. század elején uralkodó romanticismus kinövéseinek visszahatásaként támadt fel az irodalmi realizmus, mely a való, mindennapi életet s az emberi természet hű rajzát tette a prózai műfajok, a regény, novella egyik főelemévé. Az ideális gondolkodás enyészttével az esztetikai gyönyörködtetés helyébe az érzékekre, idegrendszerre való izgató hatás lesz uralkodóvá. Lassanként kifejlik a manapság Európaszerte uralkodó naturalismus, mely a meztelen erkölcsi rút s elfajulás festésében, az aljas és frivol kultuszában találja feladatát.

„Az írók valamikor a kasztáli forrásokból merítettek, ma — már a kik — a kloákákból.“ Pedig „a realizmus lényege nem abban rejlik: ki tudja jobban feltárni a szemétdomb rejtelseit, hanem az élet fölfogásában s minthogy az élet a lélek műve, ennél fogva az emberi lélek analysisében. Az olvasó az irodalmi műben önmagát kutatja. A mai irodalom egy részének túkre azonban nem az ő, örök ember sugarait veti vissza, hanem a bête humaine-ét“, az állatembert. Már pedig „az állatok természetrajzát nem a szépirodalomban szokás keresni“. Az igazi realizmus „a való élet természettudományos (naturalista) módszerrel való megfigyelése“. *A realizmus maga a megfigyelés, a naturalismus ennek módja.*“ E megfigyelés teremtí a hétköznapi alakokat, apró szenvedélyeikkel, bajaikkal, melyeknek egyéni változataiban is a való művészet törvényeinél fogva mindig meg kell nyilatkoznia az *örök ember*inek az emberi természet jó és rosz tulajdonaival együtt egyaránt.

A romanticismus egyoldalúsága kiválólag az emberi természet erősen kidomborított jótulajdonságaival, a realizmus a rút, a torz-vonások szertelenségbe vitelével vétett a művészi elv ellen. Pedig „kizárólagosan jó vagy rosz emberek, más szóval, angyalok és ördögök nincsenek“. A művészietlen irány akkor áll elő, ha az író nem-, vagy félreérti, hogy mi az emberben az örök, lényegbevágó s mi a változandó, esetleges következménye az egyes korszakok változó viszonyainak.

A romanticismus a művészi *szépért* mellözte a realis *való*ságot, a realizmus a félreértett *való* elvének rendeli alá a művészi szépet s *erkölcsi jót*. A romanticismus erkölcsi érték-képzetek s széptani elvek szempontjából, tehát „kivülről vizsgálta az embert, a realizmus meg belülről kifelé vizsgálja“. E vizsgálódásban, az analysisben áll a realizmus óriási jelentősége az emberi szellem fejlőd-

désében. „A realizmus megtanított az élet hű megfigyelésére, a lelki működés hajszálrúgóinak megismerésére. Ez azonban csak egyik oldala a művészetnek: az értelmi; a másik az érzelmi, melyet a *realismus elfajulása, a szűkebb értelemben vett naturalismus* vagy ha úgy tetszik, *verismus* elhanyagolt, eltiport“.

A verismus nem számolt azon körülménnyel, hogy az ember csak stylizálva veszi be a valót. Kivánja, hogy az események nem a maguk durva valóságában, hanem az író esztetikai érzékén átszűrődve tálatassanak elébe. A való a maga meztelenségében megsemmisíti a képzelet munkáját, e nélkül pedig nincs érdeklődés, e nélkül nincs a művészi teljességhez okvetlenül megkívántató rokonszenv- és hangulatkeltés, nincs lelki összhang. Semmiféle költői műhőse nem lehet oly egyén, ki szájalmat nem, csak megvetést érdemel s erkölcsi undort kelt. Az ilyen, egyoldalulag gonosz alakok ép oly képtelenségek, mint ellentéteik, a romantikus hősök. Tulzás volt a romanticismusé, tulzás a realistáké. A tulzás itt is ott is egyazon végre vezetett: „az ultratermészetesség“ ép olyan mesterkeltté, színpadiassá válik, mint ellentéte, a romanticismus tulzása volt. „Félművészet marad az, félművészet emez“. Mert igazán művészi, klasszikus csak az a mű lehet, „mely örök időkre szól, minden korok emberi lelkületének hű tükré; egyszóval stylizálja és cultiválja az örök emberit“. A naturalismus pedig az emberi természet esetleges vonásaiért elhanyagolja az örök emberit, s nem stylizálja az életet, minélfogva nem emelkedhetik az igazi művészet magaslatára. A realista irodalom az életet másolja s van-e „összefüggéstelenebb, szaggatottabb valami, mint az élet? Ennélfogva a realistikus mese csakis szaggatott, nem egész, csakis egy darab élet lehet, a realisták meséje inkább csak jelenetek, képek bevégzetlen, töredezett csoportja.

Ez a *decompositio* a realista irodalomnak, a verismusnak egyik ismertető jele. Pedig jellemeket fejleszteni csak egész, kerek mese keretében lehet; ebből folyik, hogy a realisták a jellemeket épen-séggel nem fejlesztik, hanem csak adott, kész, tehát nem fejlődő jellemeket elemeznek. A realisták tehát e tekintetben is csak másolják az életet s így megfelelkeznek ama nagy igazságról, hogy az életet pusztán másolni nem művészet. A realizmus az észhez szól, s figyelmen kívül hagyja az ember kedélyvilágát, képzeletét. Már pedig csak oly mese kelthet érdeket, a mely a képzeletet foglalkoztatja. „Ha az író nem képes munkatársává avatni az olvasót, ez unatkozni fog“.

Ez egyik fő oka annak, hogy a magyar közönség unalmasnak találja a realista irodalom legkiválóbb termékeit is. A másik okot Podhradszky magában a nemzetben találja fel. „A magyar nemzet zöme szépirodalmi felfogás terén még mélyen a múlt szá-

zadban van" s az idegen nyugateurópai izlés, élet, észjárás talajából fakadt realista irányzat nem felel meg izlésének. Egyedül *Herczeg Ferencz* tesz e tekintetben kiméletet a magyar gentry-világból vett, ragyogóan színezett rajzaival s finom esztetikai izléssel, a földi lét szép és kellemes oldalainak előtérbe állításával írott elbeszéléseivel. *Herczeggel* szemben *Bródy Sándor*ban, a „modern magyar realisták közt talán a legtehetségesebb“ íróban látja Podradszky a *Zolában* kulmináló nyugateurópai naturalismus legjellegzetesb képviselőjét. *Herczeg* és *Bródy* a két végletet, a két ellentétes határt jelölik a modern magyar realista irodalomban. A *Herczeg* által „kultivált irodalom a mulató emberiségé, a múlté“; a *Bródy* s az igazi realismus irodalma „a szenvedő emberiségé, a jövőé“. *Herczeg* célja a gyönyörködtetés, *Bródy* a társadalom rákfenéit tárja olvasója elé.

Herczeg és *Bródy* jellemzése, műveik bírálatos ismertetése tölti be az érdekes, a francia és orosz realista irodalom mély ismeretével, de rendszertelenül megírott kis mű nagyobb felét (20—120 l.). Munkája végén Podradszky a magyar irodalom mai irányaira vet tekintetet. Főhibája irodalmunknak, hogy „nem újra építő, nemzet-újító irodalom, hanem beéri az abszolút művészet-nyújtotta széppel“. Iróink észreveszik közéletünk sötét foltjait, de épenséggel nem gondolnak a rákfenék írtásával. A nyugateurópai irodalom a realismus mezében a naturalismus eszközeivel a társadalmi rend reformálására tör. A naturalista írók legnagyobbjai egyúttal egy-egy új társadalmi rend apostolai is. Nekünk is vannak naturalistáink; csak hogy az a bajuk, hogy nagyon is azok. A mellett, hogy nem vetnek számot a naturalismus fattyúhajtásainak nyesegetésére s nem részesítik kellő védelemben a művészi szépet, conceptiójuk kicsiny, látókörük szűk, leleményük korlátolt, művészi egyéniségük ki nem forrott, tökéletlen. Nem képesek átfogni, áttekinteni az egész nemzetet, még kevésbbé az egész emberiséget“.

Másik jellemvonása irodalmunknak, hogy mind európaiabbá, világpolgáriassabbá válik. „Már *Herczeg* sem olyan tősgyökeres, mint *Jókai* és *Mikszáth*; a másodrendűek egyszerűen francia és orosz minták után indulnak. A magyar irodalom sem kerülheti el sorsát, mind jobban közeledik a kozmopolitismus felé.“ Iróink a világirodalomban való érvényesülésre törnek, mi közben elvesztik nemzeti sajátágaik jórészét. Szóval „fél európaiak, fél magyarok, holott egészen európaiakká kell lenniök s egész magyarokká maradniök“. Az európai s nemzeti szellem harmónikus összeegyeztetését a közművelődés elterjedése fogja eszközölni. A magyar irodalom is európaiabbá lesz, de ez nem azt jelenti, hogy ezzel elveszti őseréjét, sőt még nemzeti vonásait sem.

Ez apró vonások jelleggé folynak össze s így domborodnak ki. Sajátos humor, méltóságos nyugalom, derült világnézet fogják